

BESZÁMOLÓ A SIEF 14. KONGRESSZUSÁNAK VALLÁSTUDOMÁNYI PANELJEIRŐL, ELŐADÁSAIRÓL

Santiago de Compostela, 2019. április 14–17.

CSÁJI LÁSZLÓ KOPPÁNY

Csodálatos környezetben, a University of Santiago egyetemen tartotta a Société Internationale d’Ethnologie et de Folklore (SIEF) 14. kongresszusát *Track Changes: Reflecting on a Transforming World* címmel. A két évente megrendezett nagyszabású konferenciák az etnológusok és folkloristák talán legnagyobb seregszemléi, általában sok száz, akár ezer résztvevővel a világ minden tájáról, olyan nemzetközi híró kutatók közreműködésével, mint Leonard Norman Primiano, Thomas Hylland Eriksen, Robert Glenn Howard, Marion Bowman vagy az idén plenáris előadást is tartó Tim Ingold. A társaságnak két vallástudománnyal foglalkozó munkacsoportja, a Povedák István (MTA, SZTE) vezette *Ethnology of Religion Working Group* és az Irina Stahl által vezetett *Ritual Year Working Group* több panelt is szervezett az idei kongresszusra. Azonban más munkacsoportok is feldolgoztak vallástudományi témákat, például a *Heritage* és a *Medicine* panelekben, ahol a kulturális örökség és a vallás(gyakorlás) kapcsolatáról, újraértékeléséről szintén sokféle előadást hallhattuk. A panelek és előadások témái kirajzolták, hogy a SIEF tagjai és a kongresszus résztvevői milyen sokrétű kérdés-spektrumot fognak át kutatásaikkal. Néhány új módszerbe és sok új témába pillanthattunk be, amelyekkel a résztvevők az eddigi tudásunk gyarapításához vagy akár átértékeléséhez kívántak hozzájárulni. Az alábbiakban egyes szekciók szerint csoportosítva ismertetem a témaköröket és az előadásokat.

A Relio1 panelt Cyril Isnart (Institut d’Ethnologie Méditerranéenne, Européenne et Comparative) és Clara Saraiva (FLUL, University of Lisbon) szervezte *Ethnography of ordinary worship routines* címmel. A panel a „szokatlan” vallási gyakorlatok helyett a szokásos, akár rutinszerű hétköznapi vallásosság változásait vizsgálta. Azokat a változásokat, amelyeket néha észre sem veszünk, de a társadalmi folyamatok (például a háború, a turizmus vagy a migráció) katalizálhatják őket; a panel

szervezői egyúttal e változások etnográfiai kutatómódszertanára is fókuszáltak. A szlovén Jurij Fikfak (ZRC SAZU) előadásában az I. világháború éveitől a fronton mint újszerű társadalmi környezetben átalakult tartalommal rutinszerűvé váló vallásgyakorlást, az ütközetek előtti egyházi áldásokat, imákat és a lövészárkokban betöltött vallási szolgálatot katonák élettörténeteinek keresztül láttatta. Nataliya Bezborodova (University of Alberta) a római katolikus egyházon belüli megújulási mozgalom, a *Comunione e Liberazione* vallási csoport identitáskonstrukciós folyamatát vázolta, amelynek során olasz, ukrainai, belorusz és orosz csoportjaik önreprezentációjukat és a társadalmi változásokra adott válaszaikat kialakítják. Stanley Brandes (University of California, Berkeley) a Franco-diktatúra utolsó éveinek változóféltben lévő szekularizációs törekvéseiről, átalakult vallásgyakorlásáról adott elő. Tenno Teidearu (University of Tartu) az észti mindennapok egyházhoz nem köthető kortárs spiritualitásáról, ezen belül a kristályokhoz kapcsolódó képzetek, ezoterikus ismeretek jelenlétéről és terjedéséről beszélt. Art Leete (University of Tartu) a már a késő középkortól kereszténnyé lett Urál-vidéki komik körében túlélő, kereszténység előtti vallásosság egyes elemeinek *survival* és *revival* jelenségeit felhasználó, kortárs szinkretikus vallásosságról beszélt. Sara Bonfanti (University of Trento) pedig saját esettanulmányait ismertette a dél-ázsiai bevándorlók új, európai otthonaikban végzett vallásgyakorlásáról és házi oltáiraikról. A panel második felét egy kerekasztalbeszélgetés töltötte ki, amelyen a résztvevők és a közönség az előadások témáiról (továbbá pl. a vallási objektumok, helyszínek és képzetek változási tendenciáiról) és – sok érzékletes példát említve – kutatómódszertani kérdésekről beszélgettek a mindennapi vallásgyakorlás gyűjtése, értelmezése kapcsán. Pedro Antunes (CRIA-ISCTE, University Institute of Lisbon) vitaindítóként saját tepermunkája alapján a portugál *alminhas* jelenségét ismertette, amelynek során a helyi vallásgyakorlás helyszínéül szolgáló szabadtéri, festett fülkeoltárok szerepe a változó társadalomban átértékelődik, de fontosságuk ennek ellenére megmarad.

A Relioz panel *The changing character of pilgrimages* címmel Mario Katić (University of Zadar) és John Eade (University of Roehampton) szervezésében a zarándoklat és a turizmusipar, a zarándoklat és a digitális technológia viszonyát vizsgálta. A helyi közösségek, terek és a zarándokok mint fogyasztók átalakuló kapcsolatát, amelynek során a zarándokok, zarándoklatok és a helyek együtt változnak a résztvevőkkel, és alakítják ki a zarándoklat új arculatát. Guillaume Etienne (Université de Tours) előadásában egy kis francia falu kapcsán beszélt a zarándoklatok átstrukturálódásáról, és az erre ráépülő, máig létező helyi intézményrendszeréről, miután a település 19. század végén bekapcsolódott a vasúti közlekedésbe. Nanna Natalia Jørgensen (Volda University Colledge) arról beszélt, ahogy a többségében protestáns Norvégiában államalapító királyként tisztelt Szent Olaf sírjához irányuló zarándoklatot az elmúlt évtizedben felelevenítették – nemcsak vallási, hanem önismereti és egyéb szekuláris aspektusaira is építve –, így immár

a norvég nemzeti *brand* fontos része lett. Nimeshika Venkatesan (University of Madras, India) egy déli-indiai zarándokút felpezsdülését ismertette, ami annak hatására következett be, hogy egy helyi vallási vállalkozó, Ratham a helyi mondák és más „hagyományos tudások” szerepéről tartott előadásaival, prédikációival a vallási indíttatású és a turistacélú zarándokok tömegeinek figyelmét is magára vonta. Jonas Mardosa beszámolója a litvániai „keresztek hegyéről” szólt, amely egyszerre vált egyházi (katolikus) zarándokhelyé, de lett a litván mártírok és a függetlenség szimbóluma, a történelmi emlékezet helye és egyúttal fontos turistacélpont is. Gizella Zimmermann (Universität Freiburg) a zarándoklatoknak a résztvevők társadalmi kapcsolathálójának alakításában betöltött szerepéről beszélt, és arról, hogy az online megosztások révén a zarándoklás-élményeknek egy ellentmondásos, virtuális holdudvara jön létre. Marjo Buitelaar és Kholoud Al Ajarma (mindketten: University of Groningen) a mekkai Kába kő online közösségi médiában való megjelenéséről, a Hajj (a kötelező iszlám zarándoklat Mekkába) digitális korban történő átalakulásáról beszélt. David Dunaway (University of New Mexico) az USA-t átszelő 66-os útról mint sajátos, szekuláris zarándokútról beszélt, továbbá a fésűkagyló itt is megjelenő, sokrétű szimbolikájáról. Magyar Zoltán (MTA BTK NTI) egy kollegája által felolvasott előadásában az erdélyi zarándokhelyekhez (pl. Csíksomlyóhoz) kapcsolódó narratív hagyományt, és ennek változásait vizsgálta, de felhívta a figyelmet néhány új műfaj megjelenésére is.

A Relio3 panelt Peter Jan Margry (University of Amsterdam/Meertens Institute, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences) és Povedák István szervezte *Religious in idiosyncrasy (New religious movements in the 21st century)* címmel. A panel a különleges vallási elképzelések kortárs jelenségével foglalkozott, ezen belül is leginkább az új vallási mozgalmak és a kortárs spiritualitás szinkretikus és vernakuláris megjelenési formáival. Ana Gendron (CREDA) az Andokban megfigyelhető változásokról beszélt, arról, ahogyan a globalizáció, a New Age és a hagyományos vallási gyakorlatok találkoznak és egymásra épülnek. Sabina Magliocco (University of British Columbia) az újpogányság egy néhány éve megindult vonulatáról beszélt, amelyben különböző vallásokból merített elemekkel, apokaliptikus narratívákkal reflektálnak a klímaváltozás és a kortárs politikai átstrukturálódásra. Povedák István a kortárs magyar társadalom folklorizálódó „paleo-asztronautikus” mítoszairól mint új, vallási jellegű narratívákról beszélt. Sandra Santos-Fraile (Pablo de Olavide University) a 3HO mozgalomról beszélt, a szikh vallás egy új ágáról, amelyben egyrészt a nyugati világban megfogalmazódó kérdésekre, elvárásokra kívánnak reflektálni, másrészt el akarnak határolódni a „hagyományos szikhizmus” ellentmondásaitól és hibáitól. Agnieszka Balcerzak (University of Munich) a Rózsakereszt a Szülőföldért nevű lengyel radikális új vallási mozgalomról beszélt, amelynek célkitűzése a „dekrisztianizálás” elleni aktív fellépés, hivatkozva arra, hogy még a kommunista évtizedek sem tudták

a vallásosságtól eltéríteni a lengyelek többségét. Vidacs Bea egy magyarországi látóasszonyról tartott előadást, akinek 1993 óta vannak látomásai Jézusról, de a látóasszony követőinek elvárására, így például a Mária-kultuszra is tekintettel kell lennie. Montez Lda (Universade Lusófona) a portugáliai Nazaré régi Mária-kegyhelyéről beszélt, a falubeli halászok és az utóbbi évtizedekben felélénkülő szörföző sport-turisták vallási viszonyulásait, értékrendjük és gyakorlataik egymásra épülését, kölcsönhatását elemezte. Mircea Paduraru (Alexandru Ioan Cuza University) egy, a moldvai Jászvásáron (*Iași*) szerveződő elitista pünkösdi ébredési mozgalomról tartott előadást, amelyben az intellektuális elvek és a karizmatikus gyakorlatok tapasztalatai sokszor ellentmondásosan formálták a csoportot és a tagok identitását. Dalia Senvaityté (Vytautas Magnus University) a baltikumi „őslakos vallásosságról” (*native faith*) mint a helyi újpogányság átalakulásáról, az önkifejezés új formáiról és a vallási gyakorlatok változásairól beszélt.

A Relio4 panel Eugenia Roussou (CRIA/ISCTE-IUL) és Denise Lombardi (GSRL) szervezésében a kortárs vallásosság fluid jellegével, útkereséseivel és a változó világra adott újszerű válaszaival foglalkozott. Marta Pons Raga (University of Barcelona) a barcelonai afro-kubai diaszpóra Kubából eredő sajátos véráldozati karibi rítusának (*Neosantería*) átalakulásáról, az európai értékrendhez jobban illeszkedő, a tojástörés formájának a rítusba integrálásáról beszélt saját antropológiai tereptapasztalatai alapján. Clara Lemonnier a délnyugat-franciaországi, keresztény elemeket is felhasználó New Age gyógyító-specialisták gyakorlatainak sokféleségéről, a népi gyógyászatban is megfigyelhető technikák (pl. a beteg megmérése, bekerítése) továbbéléséről beszélt. Eugenia Roussou (CRIA/ISCTE-IUL) dél-európai terepmunkája és etnográfiai adatok alapján a transznacionális spiritualitás során különböző alternatív gyógyászati technikák adaptációjáról tartott előadást, amelynek során kialakul a „jól-lét”, és az egyén mint szakralizált entitás fogalma. Leonard Norman Primiano (Cabrini University) egy amerikai diákszálló szobáiban található szakrális tárgyakról, a tanulók térhasználatáról és a vernakuláris vallásosságukról beszélt, néhány diák életútján keresztül ismertette a hasonlóságokat és különbségeket. Clara Saraiva (FLUL, University of Lisbon) az UNESCO világörökségi listáján is szereplő portugáliai Sintra prehisztorikus emlékpark szakralizációját elemezte: a kőkori emlékek vallási újragondolását, keresztény és újpogány (városi sámánizmus) értelmezéseinek ellentéteit, a reprezentáció egyenlőtlenségeit. Denise Lombardi (GSRL) arról a korántsem ellentmondásmentes sokrétűségről beszélt, ahogyan az újpogány és neosámán elmélet (kozmológia) és a vallási gyakorlatok, rítusok során a résztvevők az állatokhoz mint entitásokhoz és egyúttal mint a rítus tárgyaihoz viszonyulnak. Silvia Rivadossi (Ca' Foscari University of Venice) a sámánizmusnak mint hagyományos spiritualitásnak a kortárs, városi léthez való alkalmazkodását vizsgálta Japánban, egyúttal az urbanizáció és a modern ipari társadalom vallásgyakorlásra gyakorolt hatásának elméleti kérdéseit is felvetve.

A Relio5 panelt Jan Kapusta (University of Hradec Kralove), Zuzana Kosticova (Charles University) és Csáji László Koppány (Pécsi Tudományegyetem) szervezte a kortárs spiritualitásról *Spirituality: a transforming discourse of transformation* címmel. A panel fő célkitűzése azoknak a vallási elképzeléseknek, formáknak és gyakorlatoknak a feltárása volt, amelyben a spiritualitás átalakulva utat tör a társadalmi változásokon és vallásközi párbeszédeken keresztül. A panel Jan Kapusta (University of Hradec Kralove) részletes elméleti és tudománytörténeti bevezetőjével kezdődött, amelyben a spiritualitás jelentésváltozásait, a kutatástörténet főbb perspektíváit ismertette. Elisa Mikkola (University of Helsinki) Lorna Byrne kortárs finn prófétanő anygalképéről beszélt, és arról, hogy Finnországban – ahol a vallásgyakorlás erősen visszaszorult az elmúlt évtizedekben – a prófétanő milyen hiányérzetet és várankozást kielégítve válhatott néhány év alatt rendkívül népszerűvé, és hogyan lett íróból vallási specialistává. Csáji László Koppány (PTE) egy kortárs népi próféta („dénés Próféta”) által vezetett Kárpát-medencei ökumenikus, karizmatikus keresztény mozgalom sajátos anygalképének kialakulásáról, rétegzettségéről beszélt; diskurzuselemzési és kognitív szemantikai módszerrel vizsgálta, hogyan értelmeződik újra az anygalképek mibenléte és formája a csoportba kerülők számára, hogyan épül rá a résztvevők korábbi tudására a csoport sajátos narratívakészlete (pl. a próféta látomásai a mennysországról), és végezetül, hogy mindezt hogyan befolyásolta a New Age ezoterikus energia-fogalma. Michael Hamilton (First Church of Christ) a 19. századi amerikai vallásalapító, Mary Baker Eddy vallási elképzeléseit ismertette, és azt, hogy az általa alapított újprotestáns egyház jelenleg miként adaptálja a kortárs valósághoz e nézeteket. Yael Dansac (École des Hautes Études en Sciences Sociales) egy bretagne-i, prehisztorikus megalitokkal borított térség szakralizációs folyamatáról beszélt, melynek során egyes New Age specialisták és csoportok saját jelentésekkel ruházzák fel a tájat, és alakítják ki humánpotenciál és gyógyító gyakorlataikat, többek között a kövek és az emberek közötti energiaáramlásra fókuszálva. Rasa Pranskevičiūtė-Amoson (Vilnius University) két, főleg Kelet-Európában megerősödő új vallási mozgalomról, az anasztéziánusokról (Anasztázia-hívók) és a Vissarion egyházzól (amely a világ legnépesebb ma működő kommunáját hozta létre és működteti Szibériában) beszélt, összehasonlítva e két csoport spiritualitással kapcsolatos terminológiáját, vallási törekvéseit. Reet Hiimäe (Estonian Literary Museum) felvázolta, hogy még a „világ legkevésbé vallásos” országának tartott Észtországban – fellazítva a szociológiai felmérések vallásos/nem vallásos dichotómiáját – is milyen sokféle kortárs vallási narratívát, szokást, a spiritualitás kortárs formáiba tartozó hiedelmet találunk, az alternatív gyógyászatban pedig mágikus és vallási specialistákat. Zuzana Kosticova (Charles University) a Kolumbusz előtti maja kultúra kutatástörténetét, és a kereszténység előtti „maja vallás(osság)” rekonstrukciós kísérleteit ismertette meglehetősen kritikusan, egyúttal egyes, majáknak tulajdonított vallási jelenségek

tudománytörténetben gyökerező keletkezéstörténetét mutatta be, kiemelve, hogy a kortárs spiritualitás egyik forrása éppen a korábbi – ma már túlhaladottnak tekintett – tudományos elképzelésekben keresendő.

A Relio6 panelt Irina Sedakova (Institute of Slavic Studies, Moscow) és Laurent Fournier (University of Aix-Marseille) *Tracking the ritual year on the move in different cultural settings and system of values* címmel szervezte, konzulensként pedig Arunas Vaicekauskas (Vytautas Magnus University) működött közre. A panel a rituális év változásait elemző előadásokat tartalmazott, amelyek néhány évtizedes időszakok, máskor *longue durée* (akár az antikvitástól a jelenkorig ívelő) folyamatok értékrendbeli változásainak forráselemzését tartalmazták, illetve a vallási fesztiválok, rítusok szerkezetében, tartalmában bekövetkezett átalakulásokat összehasonlító vagy esettanulmány jelleggel vizsgálták. Irina Sedakova (Institute of Slavic Studies, Moszkva) a balkáni, főleg bolgár népi vallásosság téli ünnepkörében vizsgálta a rituális ételek szimbolikáját és az urbanizáció hatását ezek változására. Žilvitis Šaknys (Institute of Lithuanian History) négy térben és időben is távoli eszmetörténeti esettanulmány segítségével (ezek eltérő perspektíváiból) elemezte a Szűz Mária mennybemenetelének egyházi (katolikus) és litván szekuláris ünnepéhez kapcsolódó elképzeléseket, narratív hagyományokat és szokásokat, összehasonlító elemzést adva a 20. századi változások tendenciáiról. Rasa Paukštytė-Šaknienė (Lithuanian Institute of History) a „közeli szomszédság” fogalmának eltéréseit, a rituális év ünnepkörében betöltött szerepét, a falu-város dichotómia szerinti eltéréseit tanulmányozta. Ilze Boldāne-Zeļenkova (University of Latvia, Institute of Latvian History) az ünnepek és a hozzájuk kapcsolódó néphagyomány változását, tudatos lecserélését vizsgálta a szovjet időszakban, a Lett SzSzK példáján keresztül, ahol a központi kommunista hatalom a helyi tudományos elit közreműködését igényelte átalakítási törekvésehez. Aado Lintrop (Estonian Literary Museum) két, a szetók (nemrég nemzetként elismert észtországi etnikai csoport) által augusztusban tartott ünnepet, egyrészt a Szeto Királyság napját mint modern szekuláris ünnepet és az Istenszülő elszenderedésének ortodox egyházi ünnepét vizsgálta kölcsönhatásaik felől. Tatyana Mikhailova (Moscow State University) az ír Brigitta-naphoz (február 1.) kapcsolódó katolikus (írországi Szent Brigitta) és újpogány rítusokat, továbbá a pszeudo-folklór jellegű (a neofolklorizmus és a kitalált hagyomány körébe tartozó vagy újraalkotott) szokásokat elemezte három esettanulmány ismertetésével, amelyekből kiderült, hogy a pogány Brída-kultusz először kontaminálódott a kereszténységgel, majd évszázadokkal később a kortárs társadalom újraalkotta azt pszeudo-folklórként, így ma párhuzamosan élnek egymás mellett. Alexander Novik (Orosz Tudományos Akadémia, Néprajzi és Antropológiai Múzeum) a Gjirokastërben megrendezett, a II. világháború utáni Albánia egyik legfontosabb fesztiváljáról tartott előadást, melyen az egyes újjáalkotott vagy revitalizált korábbi rítuselemek mára eklektikus, folklorizmusnak tekinthető jelenségként alkotnak, de

a rituális humor hangsúlyos jelenléte miatt a fesztivál rendkívüli népszerűsége tett szert, és a nemzeti *brand* központi elemévé vált. Irina Stahl (Institute of Sociology, Romanian Academy) a Görögországból a Balkánon keresztül egy évszázad alatt Romániába és a világ más ortodox keresztény térségeibe is eljutó Szent Nektariosz kultuszának terjedéséről és változásáról beszélt. Mint rámutatott, a csodatévő, gyógyító szenthez főleg gyógyíthatatlan betegségből gyógyulni vágyók fordulnak, tehát egyfajta kultúrák felett álló, emberi szükséglet húzódik meg népszerűségének hátterében. Mare Kõiva (Estonian Literary Museum) az 1992 és 2018 közötti kalendáriumi ünnepek változásait elemezte, összehasonlítva az 1918–1940/44 közti hasonló átalakulásokkal, melyek hátterében szintén a politika és a tömegmédiá hatásai húzódtak meg.

A fentiekén kívül a *Heritage* témakörben két panel is tartalmazott vallástudományi előadásokat. Az elsőn, a Herio3 panelen *Changing tracks: heritagisation and the transformation of pilgrimage in northern Europe* címmel – Marion Bowman (The Open University) és Dirk Johannsen (University of Oslo) szervezésében – az előadások az El Camino zarándoklat és ennek mintájára szerveződő más – főleg az újabban szerveződő, észak-európai zarándoklatok példáin keresztül létrejött – zarándokutak viszonylatában a hagyományképződés és a zarándoklat tartalmi átalakulását elemezték. A Herio4 panel *The cultural politics of emotion: transformations of heritage and the sacred* címmel – Ernst van den Hemel (Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences) és Duane Jethro (Humboldt University Berlin) szervezésében és Irene Stengs (Meertens Institute) közreműködésével – a hagyományalkotás és a szakralizáció folyamatát elemző előadásoknak adott helyet. Ez utóbbi panelben három magyar előadó is szerepelt. Illés Anna (ELTE) az ősmagyar pszeudo-tudományos narratívák ellenkultúrából mainstream politikai diskurzussá váló hagyománykonstrukcióját vizsgálta. Bokor Zsuzsanna (Román Tudományos Akadémia, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet) az ezer székely leány napjának szakrális és profán vetületét elemezte, illetve esettanulmányként összehasonlította a 20. század első harmadának és a 21. századnak ünnepi rituális struktúráját, szerepét. Tamás Ildikó (MTA BTK Néprajztudományi Intézet) az észak-skandináviai számi jojkahagyomány (éneklési mód) sokrétű megjelenését elemezte a számi nemzetépítés és kortárs vallásgyakorlás folyamatában. Bemutatta a jojkálásnak az újsámánizmus és a keresztény megújulási mozgalmak eltérő értékrendjében betöltött, sokszor vitákat generáló szerepeit, kitérve a *glokálitás* jelenségére, az óslakos és ezoterikus diskurzusokra, továbbá a jelenségnek a könnyűzenei médiaiparban való reprezentációjára.

Bár a népi gyógyászatról, a falusi társadalomról és a kulturális örökségről tartott más panelek is tartalmaztak vallástudományi tárgyú előadásokat, beszámolómm kerekeit szétfeszítené ezek ismertetése. Jól látható azonban, hogy a SIEF idei kongresszu-

sának egyik leghangsúlyosabb tárgyköre éppen a vallástudomány volt: szerteágazó témákban a néprajzi, szociológiai, antropológiai, történettudományi és kognitív szemantikai megközelítések sokaságát ismerhettük meg. A kutatási beszámolók jelentős része, ha nem is a többsége, éppen a volt szocialista országok kutatóinak aktív részvételével zajlott, ami jól mutatja, hogy a vallástudomány térségünkben a tudományos kutatás fókuszában áll (talán a több évtizedes kommunista diktatúra alatti kutatási hiátust is pótlendő), és e térség szerepvállalása világviszonylatban is meghatározó.

RECENZIÓK
